

Makale Geliş | Received: 21.08.2023
Makale Kabul | Accepted: 08.10.2023
Yayın Tarihi | Publication Date: 20.10.2023
DOI: 10.20981/kaygi.1347085

Dürdane LAFCI-TOR

Dr. Öğr. Üyesi | Assist Prof.
Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Kayseri, TR
Erciyes University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Kayseri, TR
ORCID: 0000-0003-2373-1247
durdanetor@erciyes.edu.tr

Türkiye’de Çocuklar için Felsefe (P4C) Uygulamalarına Yönelik Araştırmaların İncelenmesi: Sistemik Derleme

Öz: Bu sistemik derleme çalışması, Türkiye’de Çocuklar için felsefe öğretimine yönelik yapılan uygulama temelli araştırmaların mevcut durumunu analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, çalışmaya dâhil edilecek araştırmaların seçimi için uygunluk kriterleri, bilgi kaynakları ve araştırma stratejileri belirlenmiştir. Seçilen çalışmaların araştırma eğilimleri nicelik, yıl, araştırma yöntem ve deseni ve veri toplama araçları yönünden incelenmiştir. Ayrıca, uygulanan P4C programları program öğeleri açısından analiz edilmiştir. Sistemik derleme çalışmalarında şeffaf ve tekrarlanabilir süreçler izlemek gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmaya seçim kriterlerine uygun bulunan 2008-2023 yılları arasında yayınlanmış 14 yüksek lisans tezi, 7 doktora tezi ve 10 makale olmak üzere toplam 31 çalışma dâhil edilmiştir. Veri analizi için betimsel ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Analizler sonucunda P4C uygulamalarının katılımcıların düşünme becerileri, sosyal becerileri, felsefi düşünme becerileri, bilişsel kazanımları ve yaratıcılıkları üzerine etkilerinin araştırıldığı ortaya çıkmıştır. P4C uygulamalarında en çok kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin soru-cevap, tartışma ve sokratik sorgulama olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yaklaşım, yöntem ve teknik bilgisine yönelik kullanılan kavramlarda bir birlik olmadığı ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, çok az çalışmada kazanım-içerik, tema-kitap bağlantısı açıkça ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonunda ise bu bulgulara dayalı olarak P4C eğitim programlarının geliştirilme sürecine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar İçin Felsefe, Eğitim Programı, Sistemik Derleme, Deneysel Çalışma

An Investigation of Research on Philosophy for Children (P4C) Practices in Turkey: A Systematic Review

Abstract: This systematic review study aims to analyze the current status of practice-based research on teaching philosophy to children in Türkiye. For this purpose eligibility criteria, information sources, and search strategies were determined to select studies to be included in the study. Research trends of the selected studies were examined in terms of quantity, year, research method and design, and data collection tools. Additionally, the implemented P4C programs were analyzed in

Lafci-Tor, D. (2023), Türkiye’de Çocuklar için Felsefe (P4C) Uygulamalarına Yönelik Araştırmaların İncelenmesi: Sistemik Derleme. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 22 (3), 703-740.
DOI: 10.20981/kaygi.1347085

terms of program elements. In systematic review studies, it is necessary to follow transparent and repeatable processes. In this direction, a total of 31 studies, including 14 master’s theses, 7 PhD theses, and 10 articles, published between 2008-2023, were included in this study. Descriptive and content analysis were used for data analysis. As a result, the studies investigated the effects of P4C practices on participants’ thinking skills, social skills, philosophical thinking skills, cognitive development, and creativity. The most commonly used teaching methods and techniques in P4C applications are question-answer, discussion, and Socratic inquiry. Additionally, there is no unity in the concepts used for philosophical approach and teaching method and technique knowledge. However, in very few studies, the connection between acquisition-content and theme-book has been clearly demonstrated. At the end of the study, suggestions about P4C training programs development were presented based on the findings of the study.

Keywords: Philosophy For Children, Education, Systematic Review, Experimental Study

Giriş

Felsefe, insanın kendini ve dünyayı anlama çabasıdır. İnsan geçmişten günümüze neden, nasıl, neye göre yaşadığını anlamlandırmaya çalışan bir varlıktır. İnsanoğlu sürekli gelişim içinde olduğundan bu sorgulama yaşam boyu devam eden bir eylemdir. Felsefe ise bu sorgulamanın sistemli ve tutarlı yapılmasına olanak sağlar, ancak bireylerde felsefi düşünme yapısının oluşabilmesi için çocukluk döneminde felsefe eğitimi kritik bir öneme sahiptir. Çocuklar doğal, kendiliğinden oluşan bir merak duygusuna sahiptirler. Gareth Matthews (1980), 3-7 yaş aralığındaki çocukların sahip olduğu felsefeye bu doğal yönelimlerinin yaşları ilerledikçe azaldığını vurgulamıştır. Yine Amerikalı felsefe profesörü Matthew Lipman 1960’lı yıllarda üniversitede girdiği felsefe ve mantık derslerinde lisans öğrencilerinin muhakeme ve yargılama becerilerinin yetersiz olduğunu fark etmiş ve uğraşlarına rağmen istediği sonuca tam olarak ulaşamamıştır (Lipman 2003). Bu nedenle Lipman, eleştirel ve yaratıcı düşünmenin erken dönemlerde öğrenilmesinin kritik olduğunu düşünmeye başlamıştır ve bu doğrultuda 1970’li yılların başında “Çocuklar için Felsefe(P4C)” eğitim programını geliştirmiştir (Kökten 2022). Lipman ve Matthews’in çocuk ve felsefe konusunda ortaya arttığı görüşlerin bu alana yönelik düşünsel ve felsefi tartışmaların çeşitlenmesi için itici bir güç olduğu söylenebilir. Zira, 1970’li yıllardan sonra, çocuklarla felsefe konusu araştırmacılar arasında yoğun bir şekilde tartışılmasını ve çocuklarla felsefenin nasıl olması gerektiğine yönelik yaklaşım ve uygulamalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Lipman’ın P4C yaklaşımı gibi Nelson’un Sokratik Yöntemi, Gareth B. Matthews’un çocuklarla felsefi diyalog yaklaşımı, McCall’un Felsefi Sorgulama Topluluğu (CoPI) belli başlı pedagojik yaklaşımlar arasında sıralanabilir. Her yaklaşımda sınıf içi uygulama ilkeleri, aşamaları ve öğretmenin rolü değişmektedir. P4C eğitim programı ise

farklı metot ve yaklaşımlarla yürütülmesi ve bir grubun bir kolaylaştırıcı eşliğinde felsefi düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlaması açısından diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Bu gruplar tüm öğretim kademelerindeki öğrencilerden oluşabilir, ancak P4C eğitim programı 3 ve 7 yaş aralığında doğal olarak gözlemlenen felsefeye yönelişi (Matthews 2000) pekiştirerek bir bireyin ömür boyu felsefi anlayış, düşünüş geliştirme ve tartışma yapabilme becerilerini kazanmasını hedeflemektedir.

Çocuklarla yapılan eğitsel felsefe etkinlikleri, çocukların sadece felsefe becerilerinin gelişmesine değil, aynı zamanda onların demokratik vatandaş olarak yetişmelerine (Ab Wahab 2022; Nuyan ve Yenisoş Şahin 2023), insan haklarına yönelik bilinçlerinin gelişmesine (Ćurko & Cah 2020), özgüvenlerinin artmasına (Trickey 2007), öz-düzenleme becerilerinin gelişmesine (Cassidy vd. 2018), sosyal olarak gelişmelerine (Naraghi vd. 2013) de katkı sağlamaktadır.

Çocuklarla felsefe konusu öncelikle felsefe alanında ve sonra P4C pedagojik yaklaşımının Türkiye’de hızla yaygınlaşmasıyla eğitim alanında da ilgi uyandırmıştır. Türkiye’de çocuk ve felsefe konusuna yönelik yapılan çalışmalar üç grupta değerlendirilebilir: Teorik çalışmalar, felsefe öğretimine yönelik teorik çalışmalar ve çocuklarla felsefe eğitimi etkileri.

Teorik çalışmalarda çocuklarla felsefenin felsefi ve tarihsel temelleri ile çocukluk döneminde felsefe uğraşının önemi ve rolünün ele alındığı ve bu alanın tanıtılmasının amaçlandığı görülmektedir. Bu kapsamda, Temiz ve Bayraktar (2023) çocuk ile felsefe arasındaki ilişkiyi felsefi açıdan incelemişler; dil ve düşüncenin önemine vurgu yapmışlardır. Önal (2017), çocuk ve felsefeye ilişkin ‘Çocuk Felsefesi’, ‘Çocukça Felsefe’ ve Çocuklar için Felsefe’ kavramlarını incelemiş; çocuk ve felsefe uğraşına yönelik gelişim psikolojisinin ele alınmasını tartışmıştır. Bu noktada Dirican’ın (2022: 49) kavramlara yönelik tanımı kavram kargaşasının önüne geçebilecek yöndedir: “Alanyazında çocuklarla felsefe, çocuklar için felsefe ya da çocuk felsefesi gibi kavramlar, aralarında bazı farklar olmakla birlikte genellikle çocuklarla birlikte felsefe yapmak, onlara felsefi tutum konusunda örnek olmak ya da bir yetişkin rehberliğinde felsefi mesele ve kavramları tartışmak anlamında kullanılmaktadır”. Yine teorik çalışmalarda, Mutlu (2017) ontolojik olarak önemli bir dönem olan çocukluk dönemindeki felsefe uğraşının, çocukça felsefenin yaşam boyu gelişen insanoğlu için önemini irdelemiştir. Demiral (2022) ise erken çocukta

felsefe uygulamalarını eleştirel pedagoji bağlamında tartışmış ve bu uygulamaların erken yaşta başlama gerekliliğini ‘felsefe hakkı’ çerçevesinde irdelemiştir. Nuyan ve Yenisoy Şahin (2023), P4C pedagojik yaklaşımının gelişimi ve felsefe dayanaklarını ele alırken, Dirican (2022) ise Türkiye’de hızla yaygınlaşan çocuklarla felsefe uygulamalarına yönelik eleştirel bir yaklaşım sunmuştur.

İkinci kategorideki çalışmalarda ise çocuklara felsefe öğretimine yönelik program bilgisi hakkında bilgiler verilmektedir. Boyacı ve diğerleri (2018) çocuklara yönelik felsefe öğretiminde kabul gören metotları felsefi ve tarihsel temelleriyle ele almışlardır: Matthew Lipman Metodu, Felsefi Sorgulama Topluluğu (FST), Nelson’un Sokratik Metodu, Gareth B. Matthews Metodu ve Thomas E. Jackson Metodu. Bu çalışma, bir yandan uygulayıcıların öğrenme ortamlarında metotların nasıl kullanılacağına dair farklılıkları görmelerini sağlarken öte yandan uygulayıcıları çocuklarla felsefe etkinliklerinin olası etkileri hakkında bilinçlendirmektedir. Kökten (2022) ise özellikle Lipman’ın öncülüğünde gelişen P4C pedagojik yaklaşımına odaklanmaktadır. P4C programının aşamalarını tanıtarak bu aşamalara bağlı olarak öğretim sürecinin nasıl ilerlemesi gerektiğini açıklamıştır. Sorgulamaya dayalı P4C programında önemli olan diyalog, Sokratik diyalog ve diyalojik öğretim (pedagoji) hakkında bilgiler sunmuştur. Cin-Şeker (2022) ise P4C programının kazanımları ile Türkçe ders kazanımları arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Demirel Uçan (2022) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (DKAB) programları kapsamında kazandırılmak istenen eleştirel ve sorgulayıcı düşünme becerisinin neden P4C yaklaşımı ile ele alınması gerektiğini tartışmıştır.

Felsefe öğretimine yönelik diğer çalışmalar, kaynak seçimi ile ilgilidir. Bu konuda Ülper Oktar (2019), uygulayıcılara çocuklara felsefe öğretimi alanına yönelik temel kaynakları tanıtmış, ardından uygulamalarda kullanılacak kaynaklara ilişkin örnekler vererek kitap seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlara ışık tutmuştur. Ayrıca P4C uygulamalarında kullanılmak üzere, Boyraz (2022) Viking ve Heidi çizgi filmlerini, Canbaz ve Kaplan Sayı (2022) ise Çıtır Çıtır Felsefe kitap serisini incelemiştir. Bu araştırmaların yanında, P4C uygulamaları hakkında öğretmen görüşlerini (Akan ve Bilgin 2022; Avcı vd. 2021), algılarını (Kodaz Öcal ve

Aybek 2022), öğretmenlerin kendi rollerine yönelik görüşlerini (Avcı 2023) ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır.

Üçüncü kategorideki çalışmalar ise çocuklara yönelik felsefe etkinliklerini, uygulamaların etkililiğini inceleyen çalışmalarla ilgilidir. Bu çalışmalar araştırma ve uygulama temellidir ve aynı zamanda çocuklarla felsefe öğretiminin çocuklar üzerindeki etkilerini ortaya koyan çalışmalardır. Bu sistemik derleme araştırmasının inceleme konusunu bu araştırmalar (Ek 1) oluşturmaktadır. Yapılan alan yazın çalışmasında Türkiye’de P4C yönelik araştırmaları inceleyen bir derleme çalışmasına ulaşılmıştır. Budak Durmuş ve Çalışkan (2022) tarafından gerçekleştirilen ‘Çocuklarla felsefe konusunda Türkiye’de yapılmış akademik çalışmaların içerik analizi’ adlı çalışmada, 2006-2021 yılları arasında yayımlanan tüm çalışmalar ele alınmış ve sonuç olarak 28 tez ve 41 makale incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada çocuklar ile felsefe konusuna yönelik tüm araştırmaların araştırma eğilimleri ortaya koyulurken (Budak Durmuş ve Çalışkan, 2022), mevcut çalışmada ise bu çalışmadan farklı olarak çocuklarla birebir gerçekleştirilmiş ve etkililiği araştırılan uygulama odaklı araştırmalar ele alınmıştır. Ayrıca mevcut çalışmadaki incelemelerin odağında uygulanan programların program öğeleri açısından incelenmesi de yer almaktadır. Öte yandan, mevcut çalışmada makale dâhil edilme kriterleri diğer çalışmaya göre daha kısıtlı olduğu halde sadece 2022 yılında dokuz çalışmaya ulaşılmıştır. Bu durum çocuklar için felsefe etkinliklerinin çok hızlı arttığını ve Türkiye’de yeni bir araştırma alanı olarak daha detaylı program değerlendirme çalışmalarının yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Dünya alanyazınında ‘Çocuklar için felsefe (P4C)’ kavramı belirli bir eğitim programını tanıttığı ve içerdiği ‘için’ kelimesi sebebiyle yetişkinler tarafından yönlendirilmiş bir aktivite olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir ve bu sebeple ‘çocuklarla felsefe’ kullanımını tercih edenler bulunmaktadır (Vansielegem & Kennedy 2011). Bu çalışmada ise Türkiye’de P4C pedagojik yaklaşımı yaygın olduğu için ve bu çalışmanın okunabilirliğini artırmak amacıyla amaç, yöntem ve bulgular bölümünde çocuklara yönelik yapılan tüm felsefe etkinlikleri için P4C kelimesi kullanılacaktır. Bu doğrultuda, bu çalışma artan P4C uygulamalarına bir temel oluşturması amacıyla geçmiş çalışmalara yönelik bir çerçeve sunmaktır. İncelemenin amaçları, P4C’nin hangi konularda etkililiğinin araştırıldığını belirlemek ve çalışılmamış

konu alanlarını ortaya koymak, P4C programlarını, eğitim programları öğeleri açısından incelemek, uygulamalarda kullanılan öğretim yöntem, teknik ve materyalleri göstermek ve dolayısıyla P4C ile ilgilenen araştırmacılara uygulamalarının etkililiğini artırmaları için rehberlik etmektir. Bu kapsamda ulaşılan çalışmaların araştırma yöntem eğilimlerine ve program öğelerine yönelik iki alt boyutta aşağıdaki araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmıştır.

Araştırmaların yöntem eğilimlerine göre incelenmesine yönelik araştırma soruları;

- 1) P4C program uygulama çalışmaları hangi yıllarda yayımlanmıştır?
- 2) P4C programının etkilerini gösteren çalışmalarda hangi araştırma yöntemi ve deseni kullanılmıştır?
- 3) P4C uygulamalarının etkileri hangi veri toplama araçları ile ölçülmüştür?

Uygulanan P4C programlarının, program öğelerine göre incelenmesine yönelik araştırma soruları;

- 4) P4C programları kimlere uygulanmıştır?
- 5) Hangi konularda P4C’nin etkilerine bakılmıştır?
- 6) P4C programı geliştirme sürecinde program öğelerine dikkate alma durumları nasıldır?
- 7) P4C uygulamalarında kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma sistemik derleme çalışmasıdır. Sistemik derleme (SD) çalışmaları belli bir konu hakkında elde edilen bilgi birikiminin hangi sevide olduğunu ve zamanla nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır (Gough vd. 2017). Konuyu hem disiplin açısından ele aldıkları hem de konunun ülkedeki konumunu nicelik ve nitelik yönünden ortaya koydukları için oldukça önemli ve gereklidir. Bu bağlamda, bu çalışmada P4C’nin etkilerini inceleyen uygulama temelli araştırmalar incelendiği ve P4C alanına yönelik kapsamlı ve genel bakış açısı ortaya koymak amaçlandığı için SD yöntemi tercih edilmiştir.

Çalışmaya Dâhil Edilecek Araştırmaların Seçilmesi

Sistemik derleme çalışmalarında şeffaf ve tekrarlanabilir süreçler izlemek sonucun kalitesini artırır (Tranfield vd. 2003). Bu nedenle aşağıda bu çalışmada izlenen yol açıklanmıştır. Çalışmaya dâhil edilecek araştırmaların seçimi için öncelikle hazırlık çalışmaları yapılmış, ardından uygunluk kriterleri, bilgi kaynakları ve sonrasında araştırma stratejileri belirlenmiştir.

Hazırlık çalışmaları: Araştırmacı, çalışmaya sistemik biçimde başlamadan önce Türkiye’de P4C alanyazınında ulaşabildiği tüm çalışmaları listelemiştir ve bu çalışmaların yöntem bölümünü dikkate alarak genel yönelimi keşfetmeye çalışmıştır. Bu süreçte araştırmacı makaleleri kavramsal/teorik ve araştırma makalesi olarak sınıflandırmış ve tüm makaleleri Excel Programına işlemiştir.

Uygunluk kriterleri: Sistemik derlemede incelenecek araştırmaların seçiminde araştırma yanlılığını azaltmak ve çalışmanın güvenilirliğini artırmak için uygunluk kriterleri ve gerekçeleri belirlenmelidir (Moher vd. 2009). Bu çalışmada incelenecek çalışmaların seçiminde kullanılan kriterler aşağıda sunulmuştur (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. *Uygunluk Kriterleri*

Kriter Kategorisi	Kriterler
Yayın yılı	Ağustos 2023’e kadar
Yayın türü	Makale, yüksek lisans ve doktora tezi
Dil	Türkçe ve İngilizce
Metot	Nitel, nitel ve karma
Ana bulgular	P4C programı uygulamalarının etkilerini ortaya koyan veriler

P4C çalışmaları Türkiye’de özellikle son 10 yılda arttığı için zaman sınırlaması koyulmamıştır. Bu doğrultuda makalelerin yanı sıra lisansüstü tezlerinde ele alınması önemli görülmüştür. Lisansüstü tezlerin makaleye dönüşmüş ise, makaleler çalışmaya dâhil edilmiştir. Dil açısından, araştırmacının yetkin olduğu ve Türkiye alanyazınında en çok tercih edilen Türkçe ve İngilizce dilleri seçilmiştir. Araştırma seçiminde en kritik ölçütlerden biri araştırmalarda

kullanılan yöntemdir. P4C’nin bir öğrenme ortamında uygulanması sonucunda etkilerini ortaya koyan araştırmalar çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu kapsamda deneysel yürütülen nicel araştırmalar, uygulamaların etkilerini nitel yöntemler aracılığıyla ortaya koyan araştırmalar ve bu iki yöntemi kullanan karma araştırmalar çalışmaya dâhil edilmiştir.

Bilgi kaynakları: Bu araştırmada kullanılan bilgi kaynakları Türkiye’de yayınlanan akademik hakemli dergileri barındıran Dergipark veri tabanı ile Türkiye’de yürütülen lisansüstü tezleri arşivleyen Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanıdır.

Sistemik araştırma stratejisi: Sistemik derlemelerin bir diğer aşaması araştırma stratejisinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda Tablo 2’de tam elektronik arama stratejisi sunulmuştur.

Tablo 2. *Elektronik Arama Stratejisi*

Veri Tabanı	Veritabanı Arama Dizgisi
Dergipark	Özet = “P4C” ya da “Çocuklar için felsefe” ya da “çocuklarla felsefe” ya da “Çocuk ve felsefe” Başlık = “Çocuk” ve “Felsefe”
Yök Tez merkezi	Özet = “P4C” ya da “Çocuklar için felsefe” ya da “Çocuklarla felsefe”

Yukarıdaki uygunluk kriterleri ve elektronik araştırma stratejisi sonucunda elde edilen tüm çalışmalar ayrıntılı incelemeye tabi tutulmuştur. Öncelikle çalışmaların özetleri yöntem bilgisi açısından incelenmiş ve özetlerde yöntem hakkında yeterince bilgiye ulaşılamadığı durumlarda çalışmanın araştırmaya uygunluğuna karar verebilmek için yöntem bölümüne başvurulmuştur. Tüm bu sürecin sonunda kriterlere uyan 31 çalışma seçilmiştir ve bu sistemik derleme çalışmasına dâhil edilmiştir.

Veri Analizi

Çalışmalardan elde edilen veriler betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Betimsel analiz için öncelikle dâhil edilen araştırmalar yayın türüne (makale, yüksek lisans tezi ve doktora tezi) göre sınıflandırılmış ve Microsoft Excel

2016 programına işlenmiştir. Ayrıca veriler (yıl, metot, katılımcı) bu programa girilmiş ve analiz işlemleri bu program ile yapılmıştır.

Çalışmada program öğelerine yönelik değerlendirmelerin yapılabilmesi için içerik analizine başvurulmuştur. Bu teknik yazılı dokümanların derinlemesine çalışılmasına yardımcı olan (Fraenkel & Wallen 2000) ve elde edilen verileri açıklayabilmek için kavramlara ve ilişkilere ulaştıran (Yıldırım ve Şimşek 2006) bir tekniktir. Bu çalışmada seçilen araştırmaların içerik analizi Oliver ve Sutcliffe (2012) önerileri doğrultusunda fakat bu çalışmaya özgü olarak 6 basamakta gerçekleştirilmiştir; (1) Yayınlanmış araştırmaların ayrıntılı incelenmesi (2) araştırma soruları doğrultusunda bilgilerin çalışmalardan ayıklanması; (3) her bilgi odağına yönelik olarak taslak tabloların oluşturulması, (4) tabloların oluşturulurken yeni gelen bulgular ve ortaya çıkan sorular dâhilinde tüm çalışmaların yeni bakış açısıyla tekrar incelenmesi ve tablolara son halinin verilmesi (5) araştırmalardan ortaya çıkarılan tüm sonuçların temalar halinde sentezlenerek raporlanması ve (6) elde edilen verilerin sayısallaştırılarak sunulması.

Güvenirlik ve Geçerlik

Sistemik derlemelerinin en güçlü yanlarından biri alanyazın taramalarında ortaya çıkabilecek sübjektifliği önceden tanımlanmış bir seçim kriterleri kullanarak ortadan kaldırmasıdır (Crossan & Apaydin 2010). Ayrıca bir sistemik çalışmanın açık, şeffaf ve tekrarlanabilir olması önemlidir (Yılmaz 2021). Bu nedenle bu çalışmanın güvenilirliği artırmak amacıyla, araştırmacı tüm süreci aşamalı ve ayrıntılı bir şekilde tanımlamaya çalışmıştır. Oliver ve Sutcliffe’e (2012) göre sistemik derlemelerin güvenilirliği sistemik inceleme yapanların buldukları çalışmaları ve bu çalışmalarla ilgili planlarını takip etme becerilerine bağlıdır. Bu nedenle, araştırmacıların çalışmalarla ilgili bilgileri ilk tespit edildikleri andan itibaren yakalamaları ve tanımlamaları faydalı olabilir (Oliver & Sutcliffe 2012). Bu çalışma kapsamında araştırmacı, yaptığı ilk analiz sonucunda ortaya çıkan tespitler sonunda analizleri yinelemiş ve bulguları nihai haline geldikten sonra sunmuştur. Verilerin daha güvenilir bir şekilde yapılandırılması için Microsoft Excel 2016 elektronik tablolaştırma programını kullanmıştır.

Sınırlılıklar

Sosyal ve sağlık bilimleri alanyazınında metodolojik olarak kapsamlı ve titizlikle planlanıp yürütölmüş çalışmalar olduğu gibi metodolojik ve kavramsal açıdan belirgin şekilde sınırlılıkları olan çalışmalar da bulunmaktadır (Oliver & Sutcliffe 2012). Bu çalışma kapsamında incelenen çalışmalarda için de araştırmacı aynı kaniya varmıştır fakat bu çalışmanın amacı mevcut problemlerin belirlenip ileriye dönük öneri sunmak olduğu için SD çalışmalarında yapılması gereken kalite ve titizlik çalışmaları (Gough & Thomas 2016) dâhil edilen kriterlerine eklenmemiştir.

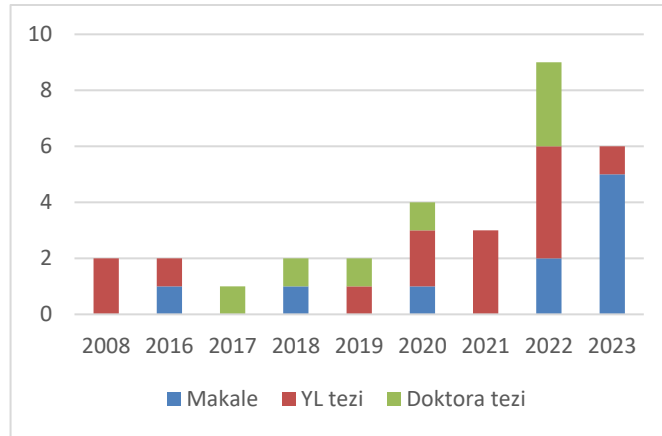
Bulgular

Bu bölümde, Türkiye’de gerçekleştirilen P4C pedagojik yaklaşımı uygulamalarının ve etkilerinin ortaya koyulduğu araştırmaların analizi sonuçları yer almıştır. Bulgular araştırma sorularıyla paralel olacak biçimde sunulmuştur.

1. P4C Program Uygulama Çalışmalarının Yayınılandığı Yıllar

Araştırmada yer alan 31 çalışmanın yayınılandığı yıllar aşağıda sunulmuştur (Grafik 1).

Grafik 1: P4C Program Uygulama Çalışmalarının Yayınılandığı Yıllar

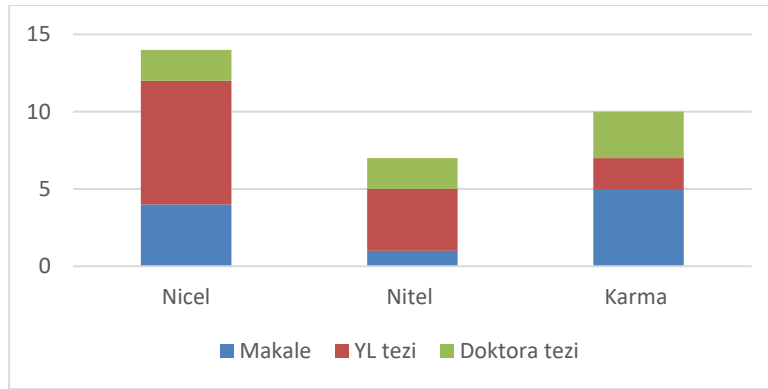
Grafik 1’de sunulduğu gibi en az çalışma 2017 (f=1) yayınılanmıştır. Bunu 2008, 2016, 2018, 2019 yılları ile iki çalışma takip etmiştir. 2020 ve sonrasında yayınılanan araştırma sayılarında artış olmuştur. 2020 yılında 4, 2021 yılında 3, 2022 yılında 9 ve 2023 yılında 6 çalışma yayınılanmıştır. 2022 yılında 2 makale, 3 doktora tezi ve 4 yüksek lisans tezi yayınılanmıştır ve 2022 yılı en çok çalışmanın

yayımlandığı yıldır. Yine, çalışmalar yayın türüne ve yılına göre incelendiğinde sadece 2021 yılında sadece tez çalışmalarının yayımlandığı görülmektedir. 2023 yılında ise daha çok makale (f=5) yayımlandığı görülmektedir.

2. P4C Etkilerini Gösteren Çalışmalarda Araştırma Yöntemi ve Deseni

Araştırmada yer alan 31 çalışmanın araştırma yöntemine ve yayın türüne göre bilgileri aşağıda Grafik 2’de, nicel çalışmaların desenleri Tablo 3’de ve nitel çalışmaların desenleri Tablo 4’de verilmiştir.

Grafik 2: Kullanılan Araştırma Yöntemlerinin Yayın Türüne Göre Dağılımı

Bu çalışmada incelenen 31 çalışmanın 14’ü nicel, 10’u karma ve 7’si nitel araştırma yöntemleri dikkate alınarak yürütülmüştür. Makale türünde yayınların 5’i karma, 4’ü nicel ve 1’i nitel çalışmadır. 14 yüksek lisans tezinden 8’ni nicel, 4’ü nitel, 2’si karma çalışmadır. Son olarak 7 doktora tez çalışmasında 2 nicel, 2 nitel, 4 karma çalışma bulunmaktadır.

Tablo 3. Çalışmalarda Kullanılan Deneysel Desen Çeşitleri

Deneysel Desen Çeşitleri	f
Yarı deneysel	
Ön-test-son-test kontrol gruplu	11
Ön test-son test kontrol gruplu’ - eşleştirilmiş	3
Ön test-son test kalıcılık testine sahip kontrol gruplu deneysel desen (2x3’lük split-plot faktöriyel desen)	2
Zayıf deneysel model	
Ön test son test deney gruplu	8
Toplam	24

Bu çalışmada incelenen 14’ü nicel ve 10 karma yöntem kullanılarak gerçekleştirilen 24 deneysel çalışmadan 16’sı yarı deneysel, 8’si zayıf deneysel modeldir. En çok ön-test son test- kontrol gruplu yarı deneysel deneme modeli (f=11) en az ise izleme testinin yapıldığı 2x3’lük split-plot faktöriyel desen (f=2) kullanılmıştır.

Tablo 4. *Çalışmalarda Kullanılan Nitel Araştırma Desenleri*

Veri Toplama	f
Görüşme	17
Doküman analizi	11
Gözlem	7

Bu çalışmada incelenen 10 karma ve 7 nitel yöntemle gerçekleştirilen araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda veri toplamak için görüşme (f=17), doküman analizi (f=11) ve gözlem (f=7) gerçekleştirilmiştir. 17 görüşmeden sadece biri odak grup görüşmesi şeklinde yürütülmüştür. Doküman analizinde veriler günlükler (n=6), değerlendirme formları (2), alan notları (n=2), çalışma yaprakları (n=1) aracılığıyla toplanmıştır.

3. P4C Uygulamalarının Etkileri Ölçmek İçin Kullanılan Veri Toplama Araçları

İncelenen çalışmalarda birçok veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında önceden geliştirilmiş ve araştırmacılar tarafından kullanılan ölçek, anket ve rubriklerin listesi ve hangi gruba uygulanmış olduğu bilgisi Ek 2’de sunulmuştur. Bunun yanı sıra, görüşme yürütülen çalışmalarda görüşme formlarının çalışmanın araştırmacıları tarafından geliştirildiği görülmüştür. Ayrıca, bazı çalışmalarda araştırmacılar kendi geliştirmiş oldukları başarı testlerini, gözlem formlarını ve anketleri kullanmışlardır.

4. P4C Eğitim Programı Katılımcıları

Araştırmada yer alan 31 uygulamanın gerçekleştirilerek yürütülen çalışmanın katılımcıların öğrenim kademeleri Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. *Çalışmaların Katılımcılarının Öğrenim Kademesi*

Kademe	Yaş/Sınıf	f
Okul öncesi	4 yaş grubu	2

İlkokul	5 yaş grubu	5
	6 yaş grubu	8
	2. sınıf	2
	3. sınıf	5
	4. sınıf	3
Ortaokul	5. sınıf	1
	5. sınıf	2
	7. sınıf	1
Lise	10. sınıf	1
Üniversite	20-25 yaş aralığı	1
Toplam		31

*Çalışma, 4+4+4 Eğitim sistemine geçilmeden önce yapıldığı için ilkokula eklenmiştir.

P4C pedagojik temelli eğitim programları 15 çalışmayla en çok okul öncesi kademesinde gerçekleştirilmiştir. Bunu 11 çalışmayla ilkokul, 3 çalışmayla ortaokul, 1 çalışmayla lise ve üniversite takip etmektedir. Bu çalışmalardan 3 tanesi özel yetenekli çocuklarla, 1 tanesi ise öğrenme güçlüğü çeken çocuklarla gerçekleştirilmiştir.

5. P4C Eğitim Programlarının Katılımcılar Üzerine Etkileri

Bu çalışmaya dâhil edilen 31 araştırma çalışmasında P4C pedagojik yaklaşıma dayalı eğitim programı uygulanmıştır. Eğitim programlarının katılımcılar üzerinde etkisi incelenmiştir. 31 çalışmanın özetleri incelenerek eğitim programlarının etkileri temalara ayrılmıştır ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. P4C Eğitim Programlarının Katılımcılar Üzerine Etkileri

Alan	Alt Alan	f	Σ f
Düşünme becerileri	Eleştirel düşünme	7	21
	Yaratıcı düşünme	4	
	Problem çözme	3	
	Üst düzey düşünme becerileri	2	
	Hipotetik düşünme	1	
	Mantıksal akıl yürütme örüntülerini kullanma	1	
	Özenli düşünme	1	
	Erken düşünme becerileri	1	
Sosyal Beceriler	Bilimsel düşünme	1	14
	İletişim becerileri	3	
	Okuduğunu anlama	3	
	Dinlediğini anlama	2	
	Sosyal farkındalık	1	
	Sosyal problem çözme	1	
	Öz farkındalık	1	
	Kendini kontrol	1	
	Merak duygusunu geliştirme	1	
Atılganlık	1		

Felsefi Düşünme Becerileri	Soru sorma becerileri	4	
	Felsefi tutum ve davranış	2	
	Felsefi duyarlılık	1	10
	Felsefi sorgulama	1	
	Felsefe dersine yönelik tutum	1	
	Gerekçeli kanıtlar kullanma	1	
Bilişsel Kazanımlar	Kavram öğrenimi (Sağlık, bilim, hayat bilgisi)	3	
	Zihin kuramı	1	5
	Matematik başarısı	1	
Yaratıcılık	Yaratıcılık becerileri	1	2
	Yaratıcılık düzeyi	1	

P4C eğitim programlarının katılımcılar üzerine etkileri beş alanda toplanmıştır. Bunlar sırasıyla düşünme becerileri (f=21), sosyal beceriler (f=14), felsefi düşünme becerileri (f=10), bilişsel kazanımlar (f=5) ve yaratıcılık (f=2) alanlarıdır. Düşünme becerilerinde en çok çalışma yapılan alt konu eleştirel düşünme (f=7), yaratıcı düşünme (f=4) ve problem çözme (f=3) ile ilgilidir. Diğer alan sosyal becerilere yöneliktir. Bu alanda ise en çok etkisi incelenen alt alan iletişim becerileri (f=3) ve iletişim becerileri destekleyecek okuduğunu anlama (f=3) ve dinlediğini anlama (f=2)’dir. Üçüncü alan felsefi düşünme becerileridir. Felsefe düşünme becerilerinden soru sorma becerileri (f=4) en çok etkisi incelenen konudur. Dördüncü alan kavramların öğrenilmesine yöneliktir. Sağlık bilimleri, hayat bilgisi ve bilimin doğasına yönelik kavramların öğrenilmesine etkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Son olarak öğrencilerin yaratıcılık becerilerine ve düzeylerine olan etkisi incelenmiştir.

6. P4C’ye dayalı Eğitimlerin/Etkinliklerin Tasarlanmasında Program Öğeleri

Bu bölümdeki bulgular incelenen araştırmaların yöntem bölümünde “P4C uygulamalarının tasarlanması ve geliştirilmesine” yönelik sunulan bilgiler içerik analizine tabi tutularak elde edilmiştir (Tablo 7 ve 8).

Tablo 7. P4C Uygulamalarının Program Öğeleri

Yayın Türü	D	PG	FM	UG	HK	A	T	K-M	FÇ	YT	ÖM
Yüksek Lisans (n=14)	4	0	4	8	3	9	10	10	7	7	6
Doktora (n=7)	3	2	2	6	1	6	3	2	2	3	2
Makale (n=10)	2	0	6	9	2	3	7	6	0	1	2
Toplam	9	2	12	23	6	18	20	18	9	11	10

D: Araştırmacı deneyimi, PG: Program geliştirme, FM: İzlenen felsefi metot ve aşamalar, UG: Uzman Görüşü ve HK: Hazırlamada Kullanılan Kaynaklar, A: Program amaç ve kazanımları, T: Temalar, K-M: Uygulamada kullanılan kaynaklar/metinler, FÇ: Fiziksel çevre, YT: Yöntem ve Teknikler, ÖM: Öğretim materyalleri

Araştırmacılar çalışmalarında P4C’ye yönelik deneyimlerini belirtmişlerdir. Buna göre yüksek lisans tezi yazan araştırmacılardan 4’ü, doktora tezi yazan araştırmacılardan 3’ü ve makale yazan araştırmacılardan 2’si P4C ye yönelik eğitim katılım belgesi ya da sertifika almışlardır.

P4C uygulamalarını tasarlarırken program geliştirmeye yönelik bilgi (program geliştirme modeli, program geliştirme süreci, eğitim felsefesi dayanakları vb.) sunan 2 doktora çalışması vardır. Bu bölümde program geliştirme süreci yerine, öğrenme ve öğretme sürecinde izlenecek aşamalar belirtilmiştir. Buna göre 4 yüksek lisans tezi, 2 doktora tezi ve 6 makale olmak üzere toplam 12 çalışmada uygulamada takip edilen aşamalar açıklanmıştır. Bu 12 çalışmanın sadece 7’sinde aşamalar alanyazında bilinen P4C yaklaşım ve metoduna dayandırılarak açıklanmıştır. Yayın türüne göre 1 yüksek lisans tezinde, 2 doktora tezinde ve 4 makalede dayandırılan P4C felsefe yaklaşımı belirtilmiştir. Özet olarak, 31 çalışmanın 7’sinde eğitim programının temele aldığı P4C felsefe yaklaşımı belirtilmiştir.

P4C programları geliştirme sürecinde uzman görüşünden faydalanılmıştır. Buna göre 8 yüksek lisans tezinde, 6 doktora tezinde ve 9 makalede uzman görüşü alındığını belirtilmiştir. Hangi konularda uzman görüşüne başvurulduğu Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. *Uzman Görüşleri*

Yayın Türü	İhtiyaç Analizi	Program Öğeleri	Kitap Seçimi	Etkinlik Uygunluk	Öğr. Materyali	Soru
Yüksek Lisans (n=14)	1	4	3	1	--	
Doktora (n=7)	1	4	2	2	1	
Makale (n=10)		5	6			1
	2	13	11	3	1	1

Tablo 8’e göre, program çalışmaları başlamadan önce 2 çalışmada ihtiyaç analizi yapılmıştır. Programın öğelerine yönelik (kazanım-etkinlik uygunluğu, kazanım – kitap uygunluğu, programın katılımcılara uygun olması vb.) 4’ü yüksek lisans, 4’ü doktora ve 5’i makale olmak üzere toplamda 13 çalışmada uzman görüşüne başvurulmuştur. Kitap veya metin seçimi ile ilgili uzman görüşünün alındığı 3 yüksek lisans tezi, 2 doktora tezi ve 6 makale olmak üzere toplam 11 çalışmada belirtilmiştir. Bunların yanı sıra 3 çalışmada uygun etkinlik seçimi, 1 çalışmada öğretim materyallerinin seçimi ve 1 çalışmada ise soruların belirlenmesine yönelik uzman görüşü alındığı ifade edilmiştir. Bir doktora tezi çalışmasında program geliştirme sürecinde 3 farklı alan uzmanının bulunduğu bir geçerlik komitesinde görüş aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca programın güvenilirliğini ve geçerliğini artıracak yönde bilgiler sunulmuştur. Tablo 6’ya göre, program hazırlanırken kullanılan uluslararası ve ulusal hazır kaynakları (ders planları ve kitaplar) belirten 6 çalışma bulunmaktadır. Bu kaynaklara yönelik ayrıntılı bilgi Tablo 11 ve 12’de sunulmuştur.

Programların kazanım ögesi yönünden Tablo 7 incelendiğinde, 9 yüksek lisans tezinde, 6 doktora tezinde ve 3 makalede amaçlar ve kazanımlar belirtilmiştir. Bu çalışmalarda çoğunlukla MEB eğitim programlarının kazanımları dikkate alındığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, P4C programlarından temalar belirlenerek kazanımlar ve içerikler belirlenebilmektedir. Bu bağlamda incelenen çalışmaların 20’sinde temalar belirtilmiştir. 10 yüksek lisans tezinde, 3 doktora tezinde, 7 makalede temalar belirtilmiştir ancak kazanım-tema, tema-içerik arasındaki ilişkiyi birebir ortaya koyan çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Benzer şekilde P4C uygulamalarında kitaplar içeriği belirleyebilir. İncelenen çalışmaların 18’sinde uygulamada kullanılan kitap ya da metinler belirtilmiştir. 10 yüksek lisans tezinde, 2 doktora tezinde ve 6 makalede kullanılan kitaplar/metinler belirtilmiştir. Öte yandan kitap-tema, kitap-içerik ilişkisini birebir ortaya koyan çok az çalışma bulunmaktadır.

Programın uygulanacağı mekân ve fiziksel çevresi hakkında bilgi veren 7’si yüksek lisans ve 2’si doktora olmak üzere 9 çalışma bulunmaktadır. Bu mekânlar arasında sanat evi, akıl ve zekâ oyunları atölyesi, U tipi sınıflar, sadece minder ve sandalyelerin olduğu sınıflar bulunmaktadır. Ayrıca 2 çalışmada COVID 19

nedeniyle uygulamanın çevrimiçi öğrenme ortamında yürütülmek durumunda kaldığı ifade edilmiştir.

Son olarak 11 çalışmada yöntem ve teknikler, 10 çalışmada öğretim materyalleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu konuya yönelik detaylı bulgular aşağıdaki başlık altında sunulmuştur.

7. P4C Uygulamalarında Kullanılan Öğretim Yöntem, Teknik ve Materyalleri

Bu bölümdeki bulgular yöntem bölümünde sunulan bilgilerin yanı sıra ekler bölümünde sunulan örnek ders planlar incelenerek elde edilmiştir. Bu çalışmada uygulanan eğitim programlarında kullanılan öğretim yöntem, teknik, kaynak ve materyallere ilişkin bilgiler Tablo 9, 10, 11 ve 12’de verilmiştir.

Tablo 9. *Felsefe Yöntem ve Teknikleri*

Yöntemler ve Teknikler	f	Teknikler	f
Soru-cevap	18	Sorgulama topluluğu	1
Tartışma	13	Mahkeme	1
Felsefi sorgulama	5	Sorgulama çemberi	1
Sokratik sorgulama	5	Görüş geliştirme	1
Grup tartışması	3	Münazara	1
CoPI	3	Balık kılıcı	1
Beyin fırtınası	2	SCAMPER	1
Altı şapka tekniği	2	Düşün-eşleş-paylaş	1

P4C pedagojik yaklaşımının temelinde felsefi düşünmeyi geliştiren yöntem ve teknikler vardır. İncelenen çalışmalarda en sıklıkla karşılaşılan teknikler soru-cevap (f= 18) ve tartışma (f=13) yöntemidir. Bu bulgu uygulamalardaki gerçeği yansıtmayabilir. Bu noktada çalışmalarda bazı ders planlarında yöntem ve teknik kısmının belirtilmediği, bazı çalışmalarda ders planlarının eklenmediği görülmüştür. Bu nedenle burada sadece özellikle belirtilen teknikler betimsel analize tabi tutulmuştur. Bu iki yöntem felsefi tartışma soruları, felsefi soru sorma, felsefi tartışma, sorgulama, sıra dışı düşünme etkinliği, sokratik düşünme ve sokratik tartışma gibi farklı tanımlarla yer almıştır. Soru cevap ve tartışmayı yöntemlerini felsefi sorgulama (f=5) ve sokratik sorgulama yöntemi (f=5) takip etmektedir. Bunların dışında spesifik olarak belirtilmiş diğer teknikler vardır. Bunlar CoPI (Katılıyorum çünkü..., katılmıyorum çünkü...), beyin fırtınası,

sorgulama topluluğu, sorgulama çemberi, mahkeme, görüş geliştirme, münazara, balık kılıcı, SCAMPER ve düşün-eşleş-paylaş teknikleridir.

Tablo 10. *Etkinlik Türleri*

Alanlar	f
Türkçe etkinlikleri	14
Sanat etkinlikleri	9
Isınma etkinlikleri	8
Araştırma, inceleme etkinlikleri	6
Aile katılımlı ev etkinlikleri	4

Yapılan uygulamalarda etkinlikler türleri Türkçe (f=14), sanat etkinlikleri (f=9), ısınma etkinlikleri (f=8), araştırma inceleme (f=6) ve aile katılımlı (f=4) olarak gruplandırılmıştır. Türkçe etkinliklerinde kullanılan teknikler şiir yazma, hikâye yazma, öyküleme, dijital öyküleme, hikâye tamamlama, hikâyeye ekleme yapma, etkileşimli (soru sorarak) okuma, dramatik okuma, kukla kullanarak okuma, 5N 1K, istasyon olarak belirtilmiştir. Sanat etkinliklerinde sırasıyla drama (f=5), müzik (f=4), resim (f=3), dans (f=1) etkinliklerinin yer almaktadır. Drama etkinlikleri kapsamında sadece bir çalışmada uygulanan teknikleri ayrıntılı belirtilmiştir. Bunlar rol oynama, doğaçlama, rol içinde yazma, toplantı düzenleme, rol değiştirme, masa tiyatrosu ve parmak kukladır. Isınma etkinlikleri arasında oyunlar, nefes egzersizleri ve buz kırma etkinliklerinden bahsedilmiştir. Araştırma ve inceleme etkinlikleri ise problem çözme, deney, proje geliştirme, gösterip yapma, buluş, araştırma yapma gibi etkinlikleri kapsamaktadır. Son olarak aile katılımlı etkinliklerde çocukların evlerine gittiğinde aileleriyle beraber yaptıkları etkinlikler yer almaktadır. Bir çalışmada aile katılımı etkinlikleri sırt çantası etkinliği olarak tanımlanmıştır.

Tablo 11. *Kullanılan Hikâye Kitapları Listesi*

Kitaplar
Bu Kitabın Ortasında Duvar Var
Çıtır Çıtır Felsefe
Filozof Çocuk
Frederik
İyi Yürekli Dev Memo
Kafası Karışık Bukalemun
Mış Gibi
Nokta
Pezzettino
Theseus’un Gemisi

Derslerde kullanılan öğretim materyallerinin en başında hikâye kitapları ve kısa öyküler yer almaktadır. Çalışmaların çoğunda bu kitapların ismi yer almıştır. Çalışmalarda kullanılan hikâye kitabı/metnin çok fazla olması ve bazı kitapların yazarlarının ve bazı kısa metinlerin ise hangi kitaplardan alındığının belirtilmemesi bu çalışma kapsamında ana kaynakların tek tek yazılamamasına neden olmuştur. Öte yandan, Tablo 11’deki kitapların birden fazla uygulamada kullanıldığı görülmüştür. Diğer öğretim materyalleri ise videolar, fotoğraflar, çalışma yapıtları, soru kartları, kuklalar, şiirler, çalışma kitapları ve emoji kartlarıdır.

Tablo 12. Örnek Ders Planları Kaynakları

Kaynaklar	Ders Planı ve Etkinlik Geliştiren Eğitimciler
Uluslararası	Mathew Lipman Ann Sharp Vanya Kovach Thomas Wartenberg Jana Mohr Lone David Shapiro Peter Worley Kathy Williams Thomas Jackson
Ulusal	Nihan Akkocaoğlu Çayır Murat Bilican ve Nurşah Yılmaz Özge Özdemir Alev Önder

İncelenen çalışmalardan dört tanesinde, önceden hazırlanmış ders planlarını ve örneklerinin kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu etkinlikleri ve planları geliştirenler Tablo 12’de sunulmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada P4C programlarının uygulamalarının etkililiğini inceleyen çalışmalar derlenmiştir. Bu doğrultuda 2023 yılı ağustos ayına kadar yayımlanmış olan 31 çalışmanın araştırma eğilimleri ve programa yönelik unsurları incelenmiştir. Makalenin bu bölümünde bu iki unsura ilişkin bulgular mevcut alanyazın dikkate alınarak tartışılmıştır.

P4C Uygulamalarına Yönelik Araştırma Eğilimleri

P4C pedagojik yaklaşımına yönelik eğitim programlarının uygulama çalışmaları özellikle 2020 yılından sonra artmış, 2022 yılında ise en üst seviyeye

ulaşmıştır. Çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde P4C uygulamalarının önümüzdeki yıllarda artacağı öngörülebilir. Benzer şekilde, Budak Durmuş ve Çalışkan’ın (2022), 2016-2021 yılları arasında Türkiye’de yapılmış tüm P4C’ye yönelik çalışmaları inceledikleri yakın tarihli çalışma da son beş yılda artan ilgiyi göstermiştir. P4C pedagojik yaklaşımına yönelik bu artışın sebebi, İoanna Kuçuradi’nin öncülüğünde Türkiye’de çocuklara yönelik felsefe anlayışının kurumsallaşmaya başlaması olabilir. Kuçuradi, 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de felsefi düşünmenin geliştirilmesi için erken çocukluk döneminde felsefe öğretiminin nasıl olması gerektiğine ilişkin araştırmalar yapmıştır ve yaptığı incelemelerde Matthew Lipman’ın pedagojik yaklaşımını fark etmiştir (Ülper Oktar 2019). 1992 yılında düşünsel ve teorik bilginin pratiğe dökülebilmesi için Türkiye Felsefe Kurumu çatısı altında Çocuklar için Felsefe Birimi kurulmuştur (Direk 2017) ve başkanlığını Nuran Direk’in yaptığı birimin çalışmaları ilk örnekleri teşkil etmektedir (Kefeli ve Kara 2008). 2006 yılında Marmara Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde çocuklarla felsefe konusunda bir ders açılmıştır ve bu adım alana yönelik araştırma ve uygulamaların başlamasını sağlayan önemli bir gelişmedir (Ülper Oktar 2019). 2006-2007 eğitim öğretim yılında 6. sınıfların, 2007-2008 eğitim öğretim yılında ise 7. ve 8. sınıfların eğitim programlarına Düşünce Eğitimi dersi seçmeli olarak eklenmiştir (MEB, 2007). 2010 yılında ise UNESCO bünyesinde Türkiye Milli Komisyonu Felsefe İhtisas Komitesi kurulmuştur ve bu komite 2011 yılında “İlk ve Ortaöğretimde Felsefe Eğitimi Çalıştayı” düzenlemiştir (Budak Durmuş ve Çalışkan 2022). Bu çalıştayda Felsefe alanının değeri İoanna Kuçuradi açılış konuşması yapmış öğretmen adaylarına hizmet öncesi felsefe dersi verilmesi gerekliliğini tekrar vurgulamıştır (Ülper Oktar 2019). Bununla birlikte, Kuçuradi’nin felsefi düşünmenin yaygınlaşması için öğretmen eğitimine verdiği önem ve söylemlerinin yansımaları öğretmen yetiştirme programlarında görülmemiştir. Benzer şekilde, P4C yaklaşımını temel alan bir anlayışın MEB resmi programlarına yansıtıldığı söylenemez (Nuyan ve Yenisoy Şahin 2023). Bu yaklaşım yaygın eğitim ile Türk Eğitim Sistemine girmiş, Türkiye’deki üniversitelerin sürekli ve yaşam boyu eğitim merkezleri ile birlikte bazı özel eğitim kurumlarında “Çocuklar için Felsefe Eğitici Eğitim’ programları yürütülmeye başlamıştır ve bu kurumlar hızla P4C eğitmeni yetiştirmeye devam etmektedir. 1992 yılında başlayan kurumsallaşma hareketi, özellikle yaygın ve özel eğitim kurumlarında verilen bu programlar

aracılığıyla çok geniş kesime ulaşmıştır. Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak P4C’ye yönelik araştırmaların önümüzdeki yıllarda da hızla artacağı ön görülebilir.

P4C yaklaşımının yaygınlaşmasıyla beraber, P4C’nin öğrenme ortamlarında uygulanması artmış ve bu programlarının etkililiğini değerlendiren araştırmalar alanyazında yerini bulmuştur. Bu amaçla yürütülen ve mevcut çalışmada incelenen 31 araştırmanın 14’ü nicel, 10’u karma ve 7’si nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütülmüştür. Bu sonuçlar programların etkilerini araştırmak için kullanılan araştırma yöntemleri arasında bir denge olduğunu göstermektedir. Bir eğitim programının etkililiği ölçmek için alanyazında daha çok kullanılan nicel yöntemlerin yanında nitel yöntemlerin de kullanılması uygulamalara yönelik daha ayrıntılı bilgi vermesi açısından önemlidir. İncelenen nitel ve karma çalışmaların hepsinde görüşme tekniği kullanılmıştır. Çok farklı disiplinlerde tercih edilen görüşme tekniği (Akman Dömbekci ve Erişen 2022), katılımcıların öznel görüşlerinin ortaya çıkmasını ve program etkililiğinin katılımcı gözüyle değerlendirilmesini sağlar. Çocuklara felsefe öğretimi özelinde Akkocaoğlu Çayır (2015), nitel araştırmaların çocuklar üzerindeki değişimin tespit edilmesinde daha etkili olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, nitel yöntemlerin tercih edildiği araştırmalarda veri toplama araçlarının çoğunlukla araştırmacının kendisinin geliştirdiği, nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı araştırmalarda ise önceden geliştirilmiş, güvenilir ve geçerliği tespit edilmiş veri toplama araçları olduğu görülmüştür.

P4C Programlarının İncelenmesi

Bu çalışma P4C pedagojik temelli eğitim programlarının en çok okul öncesi öğrenci gruplarıyla gerçekleştiğini, bu grupları ise ilköğretim öğrencilerinin takip ettiğini göstermiştir. Ortaokul, lise ve üniversite seviyesi gruplarda çok az sayıda çalışma yürütüldüğü ortaya çıkmıştır. Ayrıca sadece bir çalışmanın dezavantajlı bireylerle gerçekleştirildiği görülmüştür. Trickey ve Topping (2004), çocuklar için felsefe çalışmalarını sistemik bir şekilde derledikleri çalışmalarında inceledikleri 10 çalışmanın 3’nün sosyal olarak dezavantajlı, 2’sinin farklı etnik kökenli öğrenciler ile yapıldığını belirtmişlerdir. Lipman (1981), her ne kadar dil açısından dezavantajlı çocuklarda sorun yaratsa da eleştirel ve yaratıcı düşünme için gerekli becerilerin dil bağlamında kazanıldığını savunmuştur. Öte yandan Locke ve diğerleri

(2002), okuryazarlık düzeyi iyi olan ülkelerin, erken çocukluk döneminde çocukların konuşma becerilerini geliştirmek için resmi okuma etkinliklerini öncelemediklerini ve bu uygulamanın özellikle dezavantajlı sosyo ekonomik durumda olan çocuklar için faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle dezavantajlı çocukların diyalog ve tartışma temellinde dil kullanımını ve doğal olarak dil gelişimini etkileyen P4C programlarına katılmaları önemlidir. Ayrıca, kapsayıcı eğitim yaklaşımının yaygınlaştırılmaya çalışıldığı Türkiye Eğitim Sisteminde (Bayram ve Öztürk 2020), değerlerin konuşulduğu sorgulandığı ve tartışıldığı P4C uygulamaları önemlidir. Özel gereksinimli, göçmen, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerden gelen çocuklarla beraber kapsayıcı bir sınıf ortamında gerçekleştirilecek P4C uygulamaları evrensel değerlerin kazanımında etkili olabilir ve dezavantajlı öğrencilerin bulunduğu sınıf ortamlarında ortaya çıkan akran zorbalığı (Yurdakul ve Tok 2018), iletişim (Başar vd. 2018) gibi sorunların azalmasını sağlayabilir.

Bu çalışmada, P4C eğitim programlarının etkisinin beş alanda incelendiği ortaya çıkmıştır. Sırasıyla bu alanlar düşünme becerileri, sosyal beceriler, felsefi düşünme becerileri, bilişsel kazanımlar ve yaratıcılıktır. Ab Wahab ve diğerlerinin (2022) dünya alanyazınında P4C yaklaşımının etkilerini tematik analiz ile inceledikleri çalışmada ortaya çıkan temalar ise üst düzey düşünme becerileri, güvenli ortamlar, medeni öğrenciler, tartışmada demokrasi ve sınıfta düşünme kültürüdür. Bu ve mevcut çalışma arasında ortak olan tek tema düşünme becerilerine yöneliktir. P4C ile temelde öğrencilerin mantıklı düşünceleri, sorgulama kapasitelerinin güçlenmesi (Lipman 1998; Oylar 2016), fikir geliştirmeleri ve fikirlerini uygun bir dille ifade etmeleri (Gorard vd. 2017) amaçlansa da bu alanın öncülerinden Lipman’ın (1998) ve Sharp’ın (1995) vurguladığı gibi bu kazanımların uzun sürede demokratik değerlerin ve etik değerlerin kazanılmasında etki edeceği açıktır. Demokratik düşünme ve dolayısıyla demokratik vatandaşlık becerilerinin geliştirilmesi açısından P4C pedagojik yaklaşımında kullanılan metotlar önemli bir yere sahiptir. Örneğin, sorgulama toplulukları (CoL) gerçek yaşamdaki problemlerin bir grup diyalogu içinde tartışılmasıyla bir bilginin yapılandırılmasını (Di Masi & Santi 2016) ve özerk düşünmeyi (Santi & Di Masi 2014) sağlar. Benzer şekilde McCall’un Felsefi

Sorgulama Topluluğu (CoPI) metodunun kendine özgü bir yapısı vardır (Cassidy & Christie 2013) ve bu metot katılımcıların sadece bir görüşe neden katılıp katılmadığını söylemesinden ziyade, görüşün sorgulanabilir olduğunu, insanların yanılabilirliğini, insanların iletişim kurarken anlam yarattığını fark etmesini sağladığı için önemlidir (McCall 2009). Yine felsefe öğretiminde kullanılan önemli bir öğretim yöntemi olan diyaloga dayalı öğrenmenin etkilerini Kökten (2022: 1094) “sınıftaki tüm öğrencilerin aktif katılımıyla ‘sosyal ve ontolojik bir alan’ yaratır; bu doğrultuda ders olarak doğru uygulandığında P4C epistemolojik, ontolojik ve etik temeller üzerinde barındırarak bireyin çok yönlü gelişimini gerçekleştirir” şeklinde tanımlar. Kökten’in söylemindeki ‘derslerin doğru uygulanması’ gerekliliği bu çalışmanın asıl odak noktası olmuştur, çünkü bulgular P4C uygulamalarının program geliştirme aşamasındaki eksiklikleri ortaya koymuştur. Çocuklara yönelik felsefe öğretiminde dünyanın her yerinde kabul görmüş ve etkililiği kanıtlanmış farklı P4C pedagojik yaklaşımları izlense dahi, felsefe öğretimi her yeni grupta ve konuda özenli bir şekilde program geliştirme süreçleri takip edildikten sonra gerçekleştirilmelidir. Program geliştirme sürecinde, programın her bir öğesinin kendi içinde ve diğer öğelerle tutarlı bir biçimde ele alınması önemlidir (Ornstein & Hunkins 2004). Bir eğitim programı, farklı disiplinlerden oluşan karma bir materyal olmaktan öte çağdaş yaşam gereklilikleri doğrultusunda yapılan özenli ve deneysel incelemeler sonucunda, öğrencilere nitelikli bir yaşam sunacak öğrenim yaşantılarının tümü (Varış 1989) olarak ele alınmalıdır. Bu sistemik program geliştirme basamağı belirli bir kalıp içerisinde ilerlemesi gereken bir süreç değildir (Varış 1989). Benzer şekilde, Lipman ve diğer P4C öncülerinin geliştirdikleri metotların aşamaları katı bir yöntemle ele alınacak bir yöntem değildir (Oyler 2016), ancak program geliştirme sürecinde bir konunun nasıl öğretileceği sorusuna geçmeden önce programın kuramsal ve tasarımsal boyutlarının sistemik olarak ele alınıp takip edilmesi, hedeflerin pedagojik gerekçelere ve ilkelere dayalı olarak belirlenmesi programın etkililiği açısından önemlidir.

İncelenen çalışmalarda, P4C eğitim programlarında çok çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı görülmüştür. Felsefe öğretiminde sıklıkla kullanılan soru-cevap ve tartışma yöntemlerinin kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Öte

yandan belirtilen diğer yöntemlere yönelik kavramlarda ortak bir kabulün olmadığı görülmüştür. Kullanılan kavramlar “felsefi tartışma soruları, felsefi soru sorma, felsefi tartışma, sorgulama, sıra dışı düşünme, sokratik düşünme, sokratik tartışma, felsefi sorgulama, sokratik sorgulama yöntemi” şeklindedir. Bir dersin kapsamında yer alan kavramların doğru kullanılması, kavramlar arasında ilişkilerin net bir şekilde ortaya koyulması öğretme sürecindeki paydaşların iletişimlerini güçlendirir (Fer 2011). Benzer şekilde, kavramların bir araştırmada net bir şekilde ortaya koyulması çalışmanın aktarılabılır olması için de önemlidir. Bu kavram karmaşasının yanında bazı tezlerde ve makalelerde uygulama planlarının eklenmemiş olması, programa yönelik yöntem ve teknik bilgisinin yazılmamış olması, eğitim programına ilişkin bilgilerin yetersiz olması gibi problemler olduğu görülmüştür; oysaki bir dersin planlanını hazırlama sürecinde, strateji, yöntem ve teknikler belli bir düzen içinde kullanılmalıdır (Sönmez 2020). Bunların dışında, bu çalışmada P4C eğitim programlarında temel öğretim materyalinin kitaplar olduğu görülmüştür. Derslerde kullanılan kitapların kalitesi verilen öğretimin etkililiği için kritiktir. Çocuklar için felsefe öğretiminde kaynakların onların zihinsel ve duygusal yaşamlarına uygun ve bilinçli seçilmesi önemlidir (Ülper Oktar 2019). İncelenen çalışmaların yarısından azında kitapların seçimine yönelik uzman görüşüne başvurulduğu görülmüştür. Marten (1999) çocuklar için felsefi ve eleştirel bir program tasarlarırken motivasyonu artıracak bir içeriğin, farklı düşünmeyi sağlayacak temaların ve Sokrates’in diyalojik tarzının ele alınması gerektiğini vurgular (akt. Vansielegem & Kennedy 2011). Bu nedenle kitapların seçiminde daha titiz olunması gereklidir. Ayrıca kullanılacak ana metinlerin (kitapların/hikâyelerin) seçiminde uzman görüşü alındığı ortaya çıkmıştır, ancak çok az çalışmada kazanım-içerik, tema-kitap bağlantısı açıkça ortaya koyulmuştur. Yukarıda belirtilen tüm hususlar dikkate alındığında, etkili bir felsefe öğretiminin gerçekleşmesi için açık ve şeffaf bir program geliştirme sürecinin takip edilmediği görülmektedir ve bu durum çalışma sonuçlarının geçerliliği açısından düşündürücüdür.

Yukarıda program öğelerine yönelik ele alınan/değinilen problemler, uygulamaların etkililiğini belirleyebilir. Çocuklara felsefe öğretiminde P4C pedagojik yaklaşımlarının kullanımı gerekli ve önemlidir fakat nitelikli planlanma

ve uygulama süreci de aynı derecede kritiktir. Çocukların erken çocukluk dönemindeki bilişsel yapılanmaları tüm hayatları boyunca onların tutum ve davranışlarına etki edecektir. Bu nedenle bir konunun hedef kitleye, P4C ilke ve kurallarına, bilişsel gelişim ilkelerine, pedagojik tutum ve yaklaşımlara uygun olarak yetkin bireylerin rehberliğinde öğretilmesi önemlidir. Yetkin bir öğretmenin sahip olması gereken özellikleri Shulman (1987) yedi alt başlıkta ele alır: İçerik bilgisi, genel pedagojik bilgi, program bilgisi, pedagojik içerik bilgisi, öğrencilerin bilgisi, eğitim bağlamları bilgisi ve eğitim amaçları ve değerleri bilgisi. Çocuklara felsefe öğreten bir eğitimcinin de bu bilgilere sahip olması gerekmektedir. Ayrıca felsefe öğretiminin kendine has bir doğası da bulunmaktadır. Bir eğitimcinin felsefe bilgisine ve felsefi kavram bilgisine sahip olması gereklidir (Dirican 2021). Bunların yanı sıra, UNESCO’nun Özgürleşmenin Okulu Felsefe (2007) raporunda felsefenin yöntemleştirilmesinde felsefe alanlarından etik, politika, psikoloji ve irade tartışılan konular arasındadır. Mevcut öğretmen yetiştirme programlarında bu alanlara paralel olarak etik, eğitimin politik temelleri, eğitim psikolojisi ve öğretim yöntem ve teknikleri konuları ile ilgili dersler bulunmaktadır. Öğretmen yetiştirme programlarımızın felsefe öğretiminin etkisini artıracak bu yapısı, günümüzde P4C yaklaşımlarını temele alan felsefe eğitiminin, öğretmenlik yetiştirme programlarına seçmeli bir ders olarak eklenmesinin gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, çocuklarla felsefe uygulamalarının yaygınlaşması, farklı uygulama aşama ve yöntemleriyle ele alınması (Demiral 2022), Felsefe ile Eğitim Bilimleri disiplinlerinin bir arada çalışması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Öneriler

Bu bölümde P4C programı öğelerine yönelik öneriler maddeler halinde sunulmuştur.

- 1) P4C uygulamalarının etkililiğini tespit etmeye çalışan deneysel çalışmaların bu alandaki teorik bilgiye ilişkin çalışmalardan daha hızlı bir biçimde arttığı görülmektedir. Deneysel araştırmaların yapılması P4C yaklaşımının etkililiğinin tespit edilebilmesi için önemlidir, fakat araştırmalarda teori-uygulama arasındaki tespit edilen problemlerin ortaya koyulması, etkili ve etkisiz olan öğretim materyalleri, uygun öğretmen tavır ve yaklaşımları hakkında bilgi verilmesi, uygulanan P4C programlarının eleştirel bir şekilde

değerlendirilmesi P4C programlarının daha nitelikli geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda sadece nitel araştırma yöntemine dayalı çalışmalarda değil, nicel araştırma yöntemlerine dayalı çalışmalarda da bu konulara yönelik bilgi verilmesi önerilmektedir.

- 2) Açık ve şeffaf bir program geliştirme sürecinin takip edilmediği görülmektedir ve bu durum çalışmaların güvenilirliğinin ve geçerliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Garcia-Moriyon ve diğerleri (2005), meta analiz çalışmalarında, dünya alanyazınında yayımlanmış, deneysel 116 P4C çalışmasından sadece 18’ini güvenilir ve geçerli bulmuş ve onları analize tabi tutabilmiştir. Bu doğrultuda, P4C alanında yapılan çalışmaların güvenilirliği ve geçerliliği konusunun daha titiz bir şekilde ele alınması önemlidir.
- 3) Türkiye’de yapılan çalışmalarda P4C pedagojik yaklaşımın dünyadaki eğilime paralel olarak demokrasi, sınıf kültürü oluşturma, medeni olma gibi konularda gerçekleştirilmesi gereklidir. Bunun yanı sıra, P4C eğitim programlarının tema odaklı tasarlanarak eğitimlerde ya da uygulamalarda toplumsal sorunlar (toplumsal cinsiyet, çevre kirliliği, sürdürülebilirlik) toplumsal yaşam, geleceğin toplumu ve politika gibi konuların ele alınması önerilmektedir.
- 4) P4C eğitim programları program geliştirme aşamaları dikkate alınarak geliştirilmelidir. P4C programlarının Eğitim Programları ve Öğretimi anabilim dalı, felsefe bilim dalı ve ilgili konu alanı uzmanı danışmanlığında geliştirilmesi önerilmektedir.
- 5) Sosyal bilimlerde bir programın geliştirme sürecinin tüm aşamaları, etkili bir uygulamanın gerekleri, bilimsel bir araştırmanın tüm aşamaları düşünüldüğünde bir araştırmacının üzerindeki yük oldukça fazladır. Bu nedenle uzman görüşü alınarak hazırlanan ders planları, sorular, metinler açık erişimle yayımlanabilir. Buna yönelik derleme çalışmaları, bibliyografik çalışmalar artırılabilir.
- 6) Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmalardan sadece birinde dijital bir platformun (dijital öyküleme için) kullanıldığı görülmüştür. Global salgınlar, afetler, çocukların şartları (hasta çocuklar), yeni neslin dijital yerli olması vb. nedenlerle uygulamalarda dijital kaynakların kullanımına daha çok yer verilebilir.

- 7) Bu çalışma kapsamında uygulamalara yönelik öğretmen görüşleri, araştırmacı görüşleri ele alınmamıştır, ancak P4C uygulamalarının etkililiğini nitel yöntemlerle araştıran çalışmalarda bu konuya yönelik bilgilerin olduğu görülmüştür. Bu alanda yapılacak bir sonraki araştırmada P4C programları uygulanırken çıkan problemler, uygulayıcıların önerileri sistemik bir analize tabi tutulabilir.

An Investigation of Research on Philosophy for Children (P4C) Practices in Turkey: A Systematic Review

Summary

Dürdane LAFCI-TOR

Assist. Prof. Dr.

Erciyes University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Kayseri TR

ORCID: 0000-0003-2373-1247

durdanetor@erciyes.edu.tr

Introduction

Philosophy is human’s endeavor to understand own self and the world. Humans are beings that try to make sense of why, how and on what basis they live from past to present. Since human beings are in constant development, this questioning is a lifelong action. Philosophy allows this questioning to be carried out systematically and consistently, but philosophy education in childhood is of critical importance in order to form a philosophical thinking structure in individuals. Educational philosophy activities with children not only help children develop their philosophy skills, but also help them grow up as democratic citizens (Ab Wahab 2022; Nuyan & Yenisoy Şahin 2023), develop awareness of human rights (Ćurko & Cah 2020), and increase their self-confidence (Trickey 2007). It also contributes to the development of self-regulation skills (Cassidy et al. 2018) and social development (Naraghi et al. 2013).

The subject of ‘philosophy with children’ has aroused interest first in the field of philosophy and then in the field of education with the rapid spread of the P4C pedagogical approach in Türkiye. Studies on children and philosophy in Türkiye can be evaluated in three categories: 1) Theoretical studies addressing the philosophical and historical foundations of philosophy with children and the importance and role of philosophy in childhood, 2) Theoretical studies on teaching philosophy, and 3) The effects of philosophy education with children. Among these, studies in the last category are related to studies examining philosophy activities for children and the effectiveness of applications, and these studies (App 1) constitute the subject of this current systematic review research.

This study provides a framework for past studies to form a basis for increasing P4C applications. The aims of this review were to determine the subjects in which the effectiveness of P4C was investigated and to reveal the unstudied subject areas, to examine P4C programs in terms of curriculum elements, to show the teaching methods, techniques and materials used in implementations, and therefore to guide researchers interested in P4C to increase the effectiveness of their implementations. In this context, the following research questions were tried to be answered in two sub-dimensions regarding the research method trends and program elements of the studies obtained. Additionally, in this study, since the P4C pedagogical approach is common in Türkiye and in order to increase the readability of this study, the use of P4C was used indicating all philosophy activities for children.

Research questions for examining research according to method tendencies;

1) In which years were P4C program implementation studies published?

- 2) Which research method and design were used in studies showing the effects of the P4C program?
- 3) Which data collection tools were used to measure the effects of P4C program?
Research questions to examine the implemented P4C programs according to program elements;
- 4) To whom have P4C programs been implemented?
- 5) On which subjects have the effects of P4C been examined?
- 6) What is the consideration given to curriculum elements during the P4C program development process?
- 7) What are the teaching methods and techniques used in P4C implementations?

Method

This study is a systematic review study. Systematic review studies reveal the level of knowledge obtained on a particular subject and how it changes over time (Gough et al. 2017). This method was preferred in this study because implementation-based research examining the effects of P4C was examined and it was aimed to present a comprehensive and general perspective on the P4C programs. Eligibility criteria, information sources, and search strategies were determined to select studies to be included in the study. A total of 31 studies, including 14 master’s theses, 7 PhD theses, and 10 articles, published between 2008-2023, were included in this study. The data obtained from the studies were subjected to descriptive and content analysis. In order to increase the reliability of the study, the researcher tried to describe the entire process in stages in detail.

Findings

The findings are presented in parallel with the research questions into two sub-headings: Research trends and examining of P4C Programs

Research Trends for P4C Applications

Implementation studies based on P4C pedagogical approach have increased especially after 2020 and reached the highest level in 2022. When the distribution by years is examined, it can be predicted that P4C implementations will increase in the future. With the spread of the P4C approach, the P4C implementations in learning environments has increased and studies measuring the effectiveness of these programs have found their place in the literature. Of the 31 studies conducted for this purpose and examined in the current study, 14 were conducted using quantitative, 10 mixed, and 7 qualitative research methods. These results indicate a balance between research methods used to investigate the effects of programs.

Examining of P4C Programs

This study has shown that P4C pedagogical-based education programs are carried out with preschool and primary school student groups. Very few studies have been conducted in secondary school, high school, and university-level groups while few study was conducted with disadvantaged individuals. This study revealed that the impact of P4C training programs was examined in five areas. These areas, respectively, are thinking skills, social skills, philosophical thinking skills, cognitive achievements, and creativity. In the studies examined, a wide variety of teaching methods and techniques were used in P4C training programs. Question-answer and discussion methods were frequently used in teaching philosophy. On the other hand, it has been observed that there is no common acceptance of the concepts related to teaching methods and techniques. The concepts used are "philosophical discussion questions, asking philosophical questions, philosophical discussion, questioning, extraordinary thinking, philosophical questioning, Socratic thinking, Socratic discussion, Socratic questioning

method". Apart from these, the main teaching materials in P4C training programs were books and stories. Results revealed that although expert opinion generally was taken in the selection of the main texts (books/stories) to be used, the connection between acquisition-content and theme-book was clearly revealed in a few studies. Considering all the above-mentioned issues, it seems that a clear curriculum development process has not been followed for effective philosophy teaching, and this is thought-provoking in terms of the validity of the study results.

Conclusion

The problems mentioned above regarding the curriculum elements may determine the effectiveness of the implementations. Before the question of how a subject will be taught in the curriculum development process, systematically considering and following the theoretical and design dimensions of the program and determining the objectives based on pedagogical justifications and principles are essential for the effectiveness of the program. The use of P4C pedagogical approaches in teaching philosophy to children is necessary and important, but a qualified planning and implementation process is equally critical. Children's cognitive structures in early childhood will affect their attitudes and behaviors throughout their lives. For this reason, it is important that a subject is taught to the students under the guidance of competent individuals in accordance with P4C principles and rules, cognitive development principles, pedagogical attitudes, and approaches. There are certain characteristics that educators who will carry out philosophy activities with children must have. In current teacher training programs, in parallel with the fields of philosophy, there are courses on ethics, political foundations of education, educational psychology, and teaching methods/techniques. This structure of teacher training programs, which will increase the impact of philosophy teaching, once again reveals the necessity of adding philosophy education based on P4C approaches to teacher training programs. As a result, the widespread use of philosophy practices with children and their handling of different application stages and methods (Demiral 2022) has suggested the necessity for the discipline of Philosophy and Educational Sciences to work together.

KAYNAKÇA | REFERENCES

Ab Wahab, M.K., Zulkifli, H. & Abdul Razak, K. (2022). Impact of Philosophy for Children and Its Challenges: A Systematic Review. *Children*, 9 (1671), 1-14. DOI: [10.3390/children911167](https://doi.org/10.3390/children911167).

Akan, R. ve Bilgin, A. (2022). Türkiye'deki Eğitim Kurumlarında Uygulanan Çocuklar İçin Felsefe (Philosophy For Children- P4C) Program Uygulamalarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21 (2), 560-592. DOI: [10.20981/kaygi.1090736](https://doi.org/10.20981/kaygi.1090736).

Akkocaoğlu-Çayır, N. (2015). Çocuklar için Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akman Dömbekci, H. ve Erişen, M. A. (2022). Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 141-160. DOI: [10.18037/ausbd.1227330](https://doi.org/10.18037/ausbd.1227330).

Avcı, F. (2023). Öğretmenlerin Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Yaklaşımına ve Kolaylaştırıcı Rollerine İlişkin Görüşleri. *Educational Academic Research*, (48), 1-13.

Avcı, F., Özdağ, S., Akdeniz, E. C., Öncü, E. ve Öner, E. (2021). “P4C: Küçük Çocuklar, Büyük Fikirler” eTwinning Projesine Yönelik Öğretmenlerin Görüş ve Değerlendirmeleri. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 214-228. DOI: [10.46442/intjcss.929211](https://doi.org/10.46442/intjcss.929211).

Başar, M., Akan, D. ve Çiftçi, M. (2018). Mülteci Öğrencilerin Bulunduğu Sınıflarda Öğrenme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26 (5), 1571-1578. DOI: [10.24106/kefdergi.427432](https://doi.org/10.24106/kefdergi.427432).

Bayram, B. ve Öztürk, M. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kapsayıcı Eğitime Yönelik Düşünce ve Uygulamaları. *Eğitim ve Bilim*, 46 (206), 355-377. DOI: [10.15390/EB.2020.9179](https://doi.org/10.15390/EB.2020.9179).

Boyacı, N. P., Karadağ, F. ve Gülenç, K. (2018). Çocuklar İçin Felsefe/Çocuklarla Felsefe: Felsefi Metotlar, Uygulamalar ve Amaçlar. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (31), 145-173. DOI: [10.20981/kaygi.474657](https://doi.org/10.20981/kaygi.474657).

Boyras, C. (2022). Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminde Uyarıcı Olarak Çizgi Filmlerin Kullanımı: Vikingler ve Heidi. *Erciyes Journal of Education*, 6 (2), 127-144. DOI: [10.32433/eje.1152712](https://doi.org/10.32433/eje.1152712).

Budak Durmuş, F. ve Çalışkan, M. (2022). Çocuklarla Felsefe Konusunda Türkiye’de Yapılmış Akademik Çalışmaların İçerik Analizi. *Felsefe Dünyası*, 2 (76), 105-134.

Canbaz, B. ve Kaplan Say, A. (2022). Çıtır Çıtır Felsefe Kitap Serisinin Eleştirel Düşünme Becerileri Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51 (236), 3081-3106. DOI: [10.37669/milliegitim.953935](https://doi.org/10.37669/milliegitim.953935).

Cassidy, C. & Christie, D. (2013). Philosophy with Children: Talking, Thinking and Learning Together. *Early Child Development and Care*, 183 (8), 1072-1083. DOI: [10.1080/03004430.2013.773509](https://doi.org/10.1080/03004430.2013.773509)

Cassidy, C., Marwick, H., Deeney, L. & McLean, G. (2018). Philosophy with Children, Self-Regulation and Engaged Participation for Children with Emotional-Behavioural and Social Communication Needs. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 23 (1), 81-96. DOI: [10.1080/13632752.2017.1388654](https://doi.org/10.1080/13632752.2017.1388654).

Cin-Şeker, Z. (2022). Türkçe Derslerinde Metinlerle Eleştirel Düşünme Becerisinin Geliştirilmesi Bağlamında İşlevsel Bir Yaklaşım Önerisi: Çocuklar için Felsefe (P4C). *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 8 (1), 98-122. DOI: [10.47615/issey.1094455](https://doi.org/10.47615/issey.1094455).

Crossan, M. M. & Apaydın, M. (2010). A Multi-Dimensional Framework of Organizational Innovation: A Systematic Review of The Literature. *Journal of Management Studies*, 47 (6), 1154-1191. DOI: [10.1111/j.1467-6486.2009.00880.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2009.00880.x)

Ćurko, B., & Cah, Z. (2020). Philosophy with Children and Education for Human Rights - Including Workshop Examples1. *Život i Škola: Časopis Za Teoriju i Praksu Odgoja i Obrazovanja*, 66 (2), 25-39. DOI: [10.32903/zs.66.2.2](https://doi.org/10.32903/zs.66.2.2).

Demiral, S. (2022). Erken Çocukluk Döneminde Felsefe Aracılığıyla Yeni Pedagoji. *Antropoloji*, (43), 50-62. DOI: [10.33613/antropolojidergisi.1027047](https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1027047).

Demirel Uçan, A. (2022). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Eleştirel Düşünme Becerisinin Geliştirilmesinde Çocuklar için Felsefe Yaklaşımının Kullanılması. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 161-178. DOI: [10.32955/neu.ilaf.2022.8.2.01](https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.2.01).

Di Masi, D. & Santi, M. (2016). Learning Democratic Thinking: A Curriculum to Philosophy for Children as Citizens. *Journal of Curriculum Studies*, 48 (1), 136-150. DOI: [10.1080/00220272.2015.1088064](https://doi.org/10.1080/00220272.2015.1088064).

Direk, N. (2017). *Çocuklarla Felsefe*. İstanbul: Pan Yayınları.

Dirican, R. (2022). Çocuklarla Felsefenin Eleştirisi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (17), 48-62. DOI: [10.55256/temasa.1024858](https://doi.org/10.55256/temasa.1024858).

Fer, S. (2011). *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları*. Anı Yayıncılık.

Fraenkel, R. J. & Wallen, E. N. (2000). *How to Design and Evaluate Research in Education* (4th ed.). San Francisco: McGraw-Hill.

García-Moriyón, F., Rebollo, I. & Colom, R. (2005). Evaluating philosophy for children: A meta-analysis. *Thinking: The Journal of Philosophy for Children*, 17 (4), 14-22. DOI: [10.5840/thinking20051743](https://doi.org/10.5840/thinking20051743)

Gorard, S., Siddiqui, N. & See, B. H. (2017). Can ‘Philosophy for Children’ improve primary school attainment?. *Journal of Philosophy of Education*, 51 (1), 5-22. DOI: [10.1111/1467-9752.12227](https://doi.org/10.1111/1467-9752.12227).

Gough, D. & Thomas, J. (2016). Systematic Reviews of Research in Education: Aims, Myths and Multiple Methods. *Review of Education*, 4 (1), 84-102.

Gough, D., Thomas, J. & Oliver, S. (2017). *An Introduction to Systematic Reviews*. Sage Publication

Kefeli, İ. ve Kara, U. (2008). Çocukta Felsefi ve Eleştirel Düşünmenin Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41 (1), 339-357. DOI: [10.1501/Egifak_0000000187](https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000187).

Kodaz Öcal, N. ve Aybek, B. (2022). Öğretmen ve Öğrencilerin Çocuklar için Felsefe (P4C) Kavramına Yönelik Algılarının Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 17 (2), 313-332. DOI: [10.7827/TurkishStudies.57572](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.57572).

Kökten, H. (2022). Çocuklar için Felsefe (P4C) Eğitiminde Diyaloğun Önemi. *Beytulhikme. An International Journal of Philosophy*, 12 (4), 1077- 1097. DOI: [10.29228/beytulhikme.65686](https://doi.org/10.29228/beytulhikme.65686).

Lipman, M. (1981) Philosophy for children, in: A. L. Costa (Ed.) Developing Minds: Programs for Teaching Thinking, Volume 2 (Alexandria, VA, Association for Supervision and Curricular Development), 35–38. DOI: [10.5840/thinking1981231](https://doi.org/10.5840/thinking1981231)

Lipman, M. (1998) Teaching Students to Think Reasonably: Some Findings of the Philosophy for Children Program, *The Clearing House*, 71 (5), 277-280, DOI: [10.1080/00098659809602723](https://doi.org/10.1080/00098659809602723)

Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. Cambridge University Press.

Locke, A., Ginsberg, J. & Peers, I. (2002) Development and Disadvantage: Implications For The Early Years And Beyond. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 37 (1), 3–15. DOI: [10.1080/13682820110089911](https://doi.org/10.1080/13682820110089911)

Matthews, G. (1980). *Philosophy and the Young Child* (Cambridge, MA, Harvard University Press).

Matthews, G. B. (2000). *Çocukluk Felsefesi* (çev. E. Çakmak). Gendaş Kültür

McCall, C. (2009). *Transforming Thinking: Philosophical Inquiry in the Primary and Secondary Classroom*. London: Routledge.

MEB (2007). *İlköğretim Düşünme Eğitimi (6.7.8.Sınıf) Dersi Öğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G. & PRISMA Group. (2009). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *Annals of Internal Medicine*, 151 (4), 264-269. DOI: [10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135](https://doi.org/10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135).

Mutlu, B. (2017). Çocuklukta ve Çocukça Felsefe Yapmak. *Çocuk ve Medeniyet*, 2 (4), 19-50.

Naraghi, M. S., Ghobadiyan, M., Naderi, E. A. & Shariatmadari, A. (2013). Philosophy for Children (P4C) Program and Social Growth, *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3 (5), 398-406.

Nuyan, E. ve Yenisoy Şahin, E. (2023). Çocuklar için Felsefe: Özerk Düşünme, Demokrasi ve Demokratik Yurttaşlık. *Felsefi Düşün-Academic Journal of Philosophy*, (20), 65-84.

Oliver, S. & Sutcliffe, K. (2012). Describing and Analysing Studies. In D.Gough, S. Oliver and J. Thomas (Eds). *An Introduction to Systematic Reviews*. Sage Publications. 135-152.

Ornstein, A. C. & Hunkins, F. P. (2004). *Curriculum: Foundations, Principles and Issues*. Pearson.

Oyler, J. (2016). Philosophy with Children: The Lipman-Sharp Approach to Philosophy for Children. *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory*, 1-7. DOI: [10.1007/978-981-287-532-7_226-1](https://doi.org/10.1007/978-981-287-532-7_226-1).

Önal, M. (2017). Çocukça Felsefe Yapmak ya da Düşünme ve Felsefe Dersine Hazırlanmak. *Çocuk ve Medeniyet*, 2 (4), 61-70.

Santi, M. & Di Masi, D. (2014). Pedagogies to Develop Children’s Agency In Schools. In C. Hart, M. Biggeri, & B. Babic (Eds.), *Agency And Participation In Childhood And Youth* (pp. 123–144). London: Bloomsbury Academic

Sharp, A. M. (1995). Philosophy for Children and the Development of Ethical Values. *Early Child Development and Care*, 107 (1), 45-55, DOI: [10.1080/0300443951070106](https://doi.org/10.1080/0300443951070106)

Shulman, L. (1987). Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform. *Harvard Educational Review*, 57 (1), 1-23. DOI: [10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411](https://doi.org/10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411).

Sönmez, V. (2020). *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı*. Anı Yayıncılık.

Temiz, M. ve Bayraktar, L. (2023). Çocuklarla Felsefede Dil ve Düşüncenin Önemi. *HAFIZA*, 5 (1), 1-18. DOI: [10.56671/hafizadergisi.1210550](https://doi.org/10.56671/hafizadergisi.1210550).

Tranfield, D., Denyer, D. & Smart, P. (2003). Towards a Methodology for Developing Evidence-Informed Management Knowledge by Means of Systematic Review. *British Journal of Management*, 14 (3), 207-222. DOI: [10.1111/1467-8551.00375](https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375).

Trickey, S. (2007, June). Promoting Social and Cognitive Development in Schools: An Evaluation of ‘Thinking Through Philosophy’. In *The 13th International Conference on Thinking Norrköping; Sweden*, 21, 187-191.

Trickey S. & Topping, K. J. (2004). Philosophy for Children: A Systematic Review. *Research Papers in Education*, 19 (3), 365-380, DOI: [10.1080/0267152042000248016](https://doi.org/10.1080/0267152042000248016).

UNESCO (2007). *Philosophy, a School of Freedom: Teaching Philosophy and Learning to Philosophize; Status and Prospects* (UNESCO, Çev.). UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000154173>.

Ülper Oktar, S. (2019). Çocuklarla Felsefe Üzerine Bir İnceleme. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 45-66.

Vansieleghem, N. & Kennedy, D. (2011). What is Philosophy for Children, What is Philosophy With Children—After Matthew Lipman?. *Journal of Philosophy of Education*, 45 (2), 171-182. DOI: [10.1111/j.1467-9752.2011.00801.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.2011.00801.x).

Varış, F. (1989). Eğitimde Program Geliştirmeye Sistemik Yaklaşım. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 22 (1), 7-12. DOI: [10.1501/Egifak_0000000866](https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000866).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (12. Basım)*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, K. (2021). Sosyal Bilimlerde ve Eğitim Bilimlerinde Sistemik Derleme, Meta Değerlendirme ve Bibliyometrik Analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 1457-1490. DOI: [10.33206/mjss.791537](https://doi.org/10.33206/mjss.791537).

Yurdakul, A. ve Tok, T. N. (2018). Öğretmen Gözüyle Göçmen/Mülteci Öğrenci. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9 (2), 46-58.

Ek 1- İncelenen Çalışmalar

Makaleler

Acar, F. & Arslan, R. Ş. (2023). Enhancing Critical Thinking and English-Speaking Skills of Gifted Students Through Philosophy for Children Approach. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 10 (2), 345-375. DOI:10.21449/ijate.1267223.

Akkocaoğlu Çayır, N. ve Akkoyunlu, B. (2016). Çocuklar için Felsefe Eğitimi Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7 (2), 97-133. DOI: [10.17569/tojq.91449](https://doi.org/10.17569/tojq.91449).

Demirtaş, V. Y., Karadağ, F. & Gülenç, K. (2018). Levels of the Questions Formulated by Preschool Children During the Philosophical Inquiry Process and the Qualities of Their Answers: Philosophy with children. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10 (2), 277-294.

Işıklar, S. & Abalı Öztürk, Y. (2022). The Effect of Philosophy for Children (P4C) Curriculum on Critical Thinking through Philosophical Inquiry and Problem Solving Skills. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 9 (1), 130-142. DOI:10.33200/ijcer.942575.

Karadağ, F. (2023). Çocuklar için Felsefe Öğretim Programının Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Soru Oluşturma Becerileri Üzerine Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 7 (3), 570-587. DOI: [10.34056/aujef.1258728](https://doi.org/10.34056/aujef.1258728).

Mehdiyev, G. & Yaralı, K. T. (2020). The Effectiveness of Training of Philosophy with Children on Children’s Attitudes Toward Human Values. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*. 15 (29), 251-279. DOI: [10.35675/befdergi.683349](https://doi.org/10.35675/befdergi.683349).

Özcan, S. (2023). Minik Dedektiflerin Büyüteçlerinden Sorular: Bir Karma Araştırma Örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 65-78. DOI: [10.29000/rumelide.1252774](https://doi.org/10.29000/rumelide.1252774).

Özcan, S., Sallabaş, E. ve Akgül, S. (2022). Okuma Eğitiminde P4C Temelli Soru Sorma Eğitiminin İşbirlikli Öğrenmeye Etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 10(2), 327-346.

Serin, N. (2023). The Effect of Philosophy For Children and Communities (P4C) on Preservice Teachers’ Attitudes to Critical Thinking and Perception of Critical Reading Self-Efficacy. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 8 (20), 384-415. DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoecc.651>.

Yurtbakan, E. (2023). Özel Yetenekli İlkokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Gelişmesinde ve Değerler Eğitiminde Resimli Çocuk

Kitaplarıyla Yapılan Çocuklar için Felsefenin Etkisi. *Trakya Journal of Education*, 13 (2), 856-868.

Doktora Tezi

Akan, R. (2022). Hayat Bilgisi Öğretiminde Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Yaratıcı Düşünme Becerisi Etkinliklerinin Öğrencilerin Yaratıcı Düşünme Becerisine Etkisi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Akıncı Demirbaş, E. (2022). Çocuklar İçin Felsefe Yaklaşımına Dayalı Eğitimin 60-72 Aylık Çocukların Erken Düşünme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Boyraz, C. (2019). İlkokulda Çocuklarla Felsefe Uygulamaları: Bir Eylem Araştırması [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Dirican, R. (2018). Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Uygulanan Felsefe Eğitimi Etkinliklerinin Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kaya, N. B. (2020). Hayat Bilgisi Ve Sosyal Bilgiler Derslerinde Çocuklar İçin Felsefe: Bir Eylem Araştırması [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özcan, S. (2022). Felsefe Temelli (P4c) Soru Sorma Öğretiminin Özel Yetenekli ve Olağan Gelişim Gösteren Öğrencilerin Anlama Becerileri İle Üst Düzey Düşünme Becerilerine Etkisi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Taş, I. (2017). Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programının 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Yüksek Lisans

Gürdal, G. (2022). Çocuklar için Felsefe Eğitiminde Hipotetik Düşünme Yönteminin İlkokul Bilsem Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Güven, B. (2019). Çocuklarla Yapılan Felsefe Eğitiminde Yaratıcı Drama Yönteminin Kullanılması [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erdemir, T. (2021). Erken Çocukluk Dönemi Çocuk Kitaplarının Eleştirel Düşünmeye Etkisinin İncelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Karaçelik, E. (2022). Çocuk Felsefesi Temelli Dijital Öykülemenin 6 Yaş Çocuklarının Yaratıcı ve Eleştirel Düşüncelerine Olan Katkısının İncelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.

Karagöz, S. (2022). Çocuklarla Felsefe Eğitiminin 60-72 Aylık Çocukların Akıl Yürütme Örüntüleri ve Kanıt Kullanımları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Kaya Tedikçi, S. (2021). Felsefe Eğitiminin Matematik Başarısı Üzerindeki Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Van.

Korla Öztürk, A. (2022). Çocuklar için Felsefe Programının 10. Sınıf Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Düzce.

Mazi, A. (2008). Hikâyeler Yoluyla Düşünmenin İlköğretim Beşinci Sınıf Türkçe Dersinde Okuduğunu Ve Dinlediğini Anlamaya Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Sarıkaya Tezcan, A. (2023). Çocuklar İçin Felsefe (P4c) Temelli Kitaplarla Yürütülen Uygulamaların İlkokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Becerilerine ve Sosyal Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat.

Türksoy, N. (2020). Çocuklar için felsefe (P4C) eğitiminin ortaokul öğrencilerinin bilimsel sorgulamaya yönelik görüşlerine ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkısı: Bir karma yöntem araştırması [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya.

Okur, M. (2008). Çocuklar için Felsefe Eğitim Programının Altı Yaş Grubu Çocuklarının, Atılganlık, İşbirliği ve Kendini Kontrol Sosyal Becerileri Üzerindeki Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Pekkarakaş, E. (2020). Okul Öncesi Eğitim Döneminde Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminin Öğrencilerin Yaratıcılık Düzeylerine Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Lafcı-Tor, D (2023), Türkiye’de Çocuklar için Felsefe (P4C) Uygulamalarına Yönelik Araştırmaların İncelenmesi: Sistemik Derleme, *Kaygı*, 22 (3), 703-740.

Şavşet, S (2016). Sorgulama Tabanlı Eklektik Okul Öncesi Eğitim Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Turhan, A. (2021). Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı 3. Sınıf Uygulaması: Bir Eylem Araştırması [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Lafcı-Tor, D (2023), Türkiye’de Çocuklar için Felsefe (P4C) Uygulamalarına Yönelik Araştırmaların İncelenmesi: Sistematik Derleme, Kaygı, 22 (3), 703-740.

Ek 2. Çalışmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları

	Geliştiren	Uyarlayan	O Ö	İ	O	Ü
Eleştirel Düşünme						
Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeği	Yılmaz Özelçi (2012)					1
Eleştirel Okuma Özyeterlilik Algısı Ölçeği	Karadeniz (2014)					1
Sorgulama Yoluyla Eleştirel Düşünmenin Değerlendirmesi Ölçeği (FSYEDDÖ)	Karadağ vd. (2017)		4			
Eleştirel Düşünme Öz Düzenleme Ölçeği	Demir, (2006)			1		
Eleştirel Düşünme Becerisi Testi	Test Eğmir ve Ocak (2016)			1		
İnformal Akıl Yürütme Rubriği	Sadler ve Zeidler (2005)	--	1			
Kanıt Kullanımı Ölçeği	Kuhn ve Moore (2015)	--	1			
Eleştirel Düşünme Bütünsel Rubriği	Facione ve Facione (1994)	Yücel (2018)			1	
Cornell Eleştirel Düşünme Beceri Testi	Ennis ve Millman (1985)	CEDTDX		2		
Soru Sormaya Yönelik Tutum Ölçeği	Doğan (2018)			1		
Problem Çözme						
Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Testi	Kızılkaya ve Aşkar (2009)					
Çocuklar İçin Problem Çözme Becerisi Ölçeği (PBÇÖ)	Oğuz ve Köksal Akyol (2015)		1			
Yaratıcılık						
Erken Çocukluk Yaratıcılık Ölçeği (EÇYÖ)	Yıldız Çiçekler vd (2020)		1			
Hibrit Yaratıcılık Testi (HYT)	Lee ve Lee (2002)		1			
Torrance Yaratıcı Düşünme Testi (TYDT)	E. Paul Torrance	Aslan (2001)	3			
Torrance Yaratıcı Düşünme Test Bataryası -Şekil Testi A	Aksu Yontar (1985)			1		
Sosyal Beceri						
Sosyal Becerileri Derecelendirme Ölçeği	Graham ve Elliott (1990)	Hatipoglu Sümer (1999)				
SOBECE Çocukta Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği	Ataş, Efeçinar ve Tatar (2016)			1		
İşbirlikli Öğrenme Becerisi Testi	Burak (2020)			1		
Sosyal Problem Çözme Anketi	Özçelik (2021)					
Diğer						
Erken Düşünme Becerileri Ölçeği	Bilgiç ve Kandır (2019)			1		
Okul Ortamında Değerler Eğitimi Konusunda Öğrenci Görüşlerini Belirleme Anketi	Çengelci vd. (2013)			1		
Kavramsal Başarı Sınavı	Ferreira (2004)	Türksoy (2020)		1		
Temel Beceri Ölçeği (Bilimsel Süreç)	Padilla vd. (1985)	Aydoğdu ve Karakuş (2015)		1		
Human Values Scale”, Developed By Felsefi Sorgulama Metni ve Sorularını İçeren Görüşme Formu	Dilmac (2007) Gülenç (2013)		2	1		